

М. А. Курышка

ДАСЛЕДАВАННЕ ТЭМЫ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ Ў СУЧАСНЫМ АЙЧЫННЫМ ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВЕ

Пачынаючы з сярэдзіны ХХ ст. тэма Другой сусветнай вайны была адной з асноўных у нацыянальных літаратурах краін-удзельніц ваеннага канфлікту. Па сваім эмацыянальна-псіхалагічным напаўненні ўплыў крывавай вайны на гісторыю чалавецтва, яго грамадскую свядомасць і мастацкае асэнсаванне падзей быў значна большы, чым за ўсе мінулыя войны разам узятыя. Разважаючы аб даследаванні тэмы Другой сусветнай вайны важна разглядаць праблему не толькі ў абмежаванай мастацкай сістэме, але і ў глабальным кантэксце, бо ідэя нацыянальнай і індывідуальнай спецыфікі суіснуе з ідэяй адзінства і заканамернасці існавання агульнагуманістычных каштоўнасцей, якія ўласцівыя і літаратуры.

Можна ўбачыць істотныя адрозненні творчасці беларускіх, англійскіх ці балканскіх пісьменнікаў (не індывідуальныя асаблівасці, а эпохальныя, тыпалагічныя), якія маюць дачыненне да ўсяго мастацкага вопыту Другой сусветнай вайны, і падабенства асноўных жыццёвых праблем: станоўчага і адмоўнага героя, гуманістычных ідэалаў, маральных каштоўнасцей і жыц-

цёвага працэсу. Асаблівую актуальнасць падобны падыход набывае ў XXI ст. ва ўмовах цеснага ўзаемадзеяння нацыянальных літаратур і глабалізацыі культуры.

Вышэйзгаданы характар ваеннай прозы абумовіў неабходнасць яе параўнання з цэлым шэрагам параметраў, бо гераічнае і трагічнае на вайне праявіліся ў розных літаратурах пад уплывам як асаблівых, так і агульных умоў развіцця (сусветныя войны, агульныя канфлікты, пасляваеннае аднаўленне і г.д.). У беларускім літаратуразнаўстве існуе вялікая колькасць даследаванняў, дзе супастаўляюцца беларуская і іншыя сусветныя літаратуры. Узаемасувязям беларускай літаратуры з літаратурамі іншых краін прысвяцілі свае працы А. Адамовіч, Г. Бутырчык, А. Крыклівец, А. Лойка, В. Рагойша, У. Сакалоўскі і інш.

Распрацоўка ваеннай тэмы ў ідэалагічнай светапогляднай сістэме няспынна звужала колькасць праблем і матываў да выключна аднаго гераічнага характару літаратуры і гераічнага ў літаратуры, што пакідала без належнай увагі іншыя праблемы: наватарства, гуманізм ці трагічнасць. Таму нельга не пагадзіцца з М. Кромам, што «менавіта ў XXI ст. адчуваецца патрэба ў асэнсаванні пэўных катэгорый нацыянальнага мінулага пры дапамозе параўнальнага аналізу» (Кром, М., 2015). Тлумачэнне і раскрыццё чалавечага вобразу на вайне адбываецца не толькі ў агульным разуменні гераічнага і трагічнага, але і ў асаблівасцях грамадска-палітычнага развіцця краін, гістарычных перадумоў і спецыфікі менталітэту.

У беларускім літаратуразнаўстве тэма ваеннай прозы і гераічнага змагання чалавека працягвае традыцыйнай і актуальнай і ў паслясавецкі час. Прычым не толькі ў рамках міжлітаратурнай сферы, але і ў рамках адзіночнага літаратурнага працэсу пэўнай нацыянальнай літаратуры. Варта ўзгадаць працу П. В. Васючэнкі «Пошукі страчанага дзяцінства: Беларускія прэзаікі “сярэдняга пакалення” аб Вялікай Айчыннай вайне» (1995). Вайна стала вызначальным фактарам у фарміраванні светапогляду пісьменнікаў, дзяцінства якіх выпала на цяжкія 40-я гады, таму даследаванне іх творчасці звязана з біяграфічным падыходам, што абумоўлівае характар твораў і псіхалогію герояў.

У 1995 годзе з’яўляецца праца В. Локун «Маральна-філасофскія пошукі беларускай ваеннай і гістарычнай прозы, 1950–1960-я гады»; актуальныя пытанні ваеннай прозы закранаюцца ў даследаванні П. Дзюбайлы «Час, літаратура, крытыка» (1992), паварот сучаснай прозы да найбольш праўдзівага і поўнага асэнсавання падзей Вялікай Айчыннай вайны адзначаецца ў працы Т. Грамадчанкі «Перад праўдай высокай і адвечнай» (1991), рэгулярна з’яўляюцца аналітычныя артыкулы С. Андраюка, У. Гніламедава, В. Жураўлёва, А. Марціновіча, Т. Шамякінай і інш.

У 2015 годзе з’явілася маштабная па сваіх памерах і глыбіні праца даследчыка-тэарэтыка М. Тычыны, якая стала пераапрацоўкай і паглыбленнем матэрыялу яго вядомага даследавання «Народ і вайна» 1985 года выдання. У сваёй манаграфіі аўтар не толькі аналізуе праблему «чалавек-

народ-вайна» ў гістарычным ракурсе, але праводзіць глыбокае даследаванне «чалавечага вымярэння» ў літаратуры. Даследчык прытрымліваецца меркавання, што гераічны патэнцыял літаратуры ў асэнсаванні трагедыі чалавека на вайне не можа абмяжоўвацца пэўнымі ідэалагічнымі ці палітычнымі рамкамі, а можа разглядацца толькі з боку агульначалавечых гуманістычных каштоўнасцей, што дазваляе ставіць беларускія ваенныя творы на адзін узровень з лепшымі дасягненнямі сусветнай літаратуры.

Актуальнасць ваеннай тэматыкі як сродку асэнсавання праблемы «расчалавечвання» разглядаецца ў навуковай працы Г. Пяткевіча «Праблема станаўлення і самавызначэння асобы ў беларускай і літоўскай прозе 80-х гадоў», аб'ектам якой стала творчасць В. Адамчыка, В. Быкава, В. Казько і іх літоўскіх сучаснікаў. Доктарская дысертацыя Т. Тарасавай разглядае беларускую літаратуру XX ст. у кантэксце агульнаеўрапейскай літаратурнай традыцыі, у тым ліку разглядаюцца кампаненты ваеннай прозы ў творчасці М. Гарэцкага і К. Чорнага. Даследчыца З. Трацяк падтрымлівае тэму даследавання ваеннай прозы ў шматлікіх артыкулах і манаграфіі «Паэтыка амерыканскай і беларускай прозы пра Першую сусветную вайну (на прыкладзе творчасці Э. Хэмінгуэя і М. Гарэцкага)» (2015). У 2020 годзе Т. Багарадава абараніла дысертацыйнае даследаванне «Эвалюцыя ўвасаблення ваеннай тэмы пісьменнікамі-ветэранамі і сведкамі Вялікай Айчыннай вайны ў беларускай аповесці (1980 – 1990-я гг.)».

Ваенную прозу Расіі і Беларусі даследаваў В. Каваленка; Г. Тварановіч праводзіла тыпалагічнае вывучэнне беларускай ваеннай прозы і паўднёва-славянскіх літаратур; у міжнацыянальным кантэксце І. Шаблоўская разглядала сучасную ваенную прозу еўрапейскіх сацыялістычных краін. Акрамя гэтага, даследчыца звярталася да параўнання беларускай і амерыканскай ваеннай прозы ў зборніку артыкулаў «Сусветная літаратура ў беларускай прасторы. Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты» (2007); беларускую спавядальную прозу ў еўрапейскай традыцыі разглядае А. Бярозка. У 2014 годзе В. Кавальчук абараніла дысертацыю на тэму «Сюжэталогія беларускай і польскай антываеннай прозы (А. Адамовіч, В. Быкаў, Т. Новак, Т. Бароўскі)».

Гераічны ўчынак з трагічным падтэкстам адзначаецца важным сродкам раскрыцця характару ў дысертацыі І. Шпакоўскага «Сюжэтна-кампазіцыйная структура апавядання (на прыкладзе беларускай і рускай прозы). Аўтар робіць акцэнт на тое, што гераізм чалавека (на прыкладзе Парфена з апавядання І. Чыгрынава «За трэцім разам») можа трактавацца з розных бакоў, асабліва калі адчуваецца складанасць у адназначным маральна-этычным раскрыцці падзей. Падчас вайны Парфен забівае палоннага немца, самавольна выносячы яму прысуд. Героя паступова паглынае канфліктнае супрацьстаянне рэальнасці і сумлення, калі першапачатковае задавальненне сваім учынкам змяняецца цяжкімі душэўнымі перажываннямі ажно да адмаўлення таго, што ён зрабіў.

Дысертацыя А. Данільчык прысвечана даследаванню эвалюцыі беларускай і італьянскай ваеннай прозы. На кантрасце супастаўлення пошукаў

беларускай ваеннай прозы на розных этапах станаўлення даследчыца ўсебакова і шырока разглядае паглыбленне канцэпцыі духоўнага свету чалавека. З даследавання вынікае, што катэгорыі трагічнага і гераічнага адпавядаюць не толькі патрабаванням часу, але і ўнутранай прыродзе чалавека.

Такім чынам, можна сцвярджаць, што сучаснае беларускае літаратурназнаўства (П. Васючэнка, У. Гніламедаў, В. Жураўлёў, В. Локун, Г. Тварановіч, М. Тычына і інш.) грунтоўна даследуе праблему гераічнасці чалавека і трагічнасці вайны ў айчынных і замежных мастацкіх творах.